

Kacper Ciesielski

Muzeum Katyńskie Oddział Martyrologiczny Muzeum Wojska Polskiego

ORCID: 0000-0001-7213-4727

DOI: 10.57586/CMJW0007

Sportowcy wśród ofiar zbrodni katyńskiej oraz powiązane z nimi artefakty grobowe i archiwalia w zbiorach Muzeum Katyńskiego

Słowa kluczowe: zbrodnia katyńska, ofiary II wojny światowej, sport olimpijski, oficerowie Wojska Polskiego, Muzeum Katyńskie

[...] Ziemia jest bieżnią olbrzymią, a meta? – w oddali meta!
Musimy wyteńczyć kroki i mięśnie prężyć jak głąz,
i słuchać – póki nie strzeli radosna wieść, jak rakietą,
że na słonecznym stoperze – zwyciężcom – zmierzono czas!¹

Wśród ofiar mordu katyńskiego znajdziemy wielu wybitnych przedstawicieli różnych grup zawodowych, którzy do końca życia pozostali wierni przysiędze. Pośród żołnierzy, policjantów, funkcjonariuszy więziennictwa, strażników granicznych i żandarmów, znalazło się ponad tysiąc nauczycieli akademickich i gimnazjalnych, blisko tysiąc lekarzy medycyny i weterynarii, ponad siedmiuset prawników, ponad sześciuset inżynierów, a także duchowni różnych wyznań, posłowie na Sejm i senatorzy RP, urzędnicy i przedstawiciele administracji państwowej, w tym prezydenci i burmistrzowie miast, dyplomaci, przemysłowcy, bankowcy, ziemianie, literaci, artyści i muzycy, działacze polityczni i społeczni. Nie zabrakło wśród nich również świetnych sportowców, a nawet znanych olimpijczyków. W spisach ofiar zbrodni katyńskiej znajdziemy co najmniej 170 osób, które aktywnie uczestniczyły w polskim życiu sportowym przed wybuchem II wojny światowej. W tej umownej grupie sportowców natrafimy na biografie zarówno zawodników, jak i wielu działaczy oraz popularyzatorów kultury fizycznej. Na wszystkich cmentarzach wojennych w Katyniu, Charkowie, Miednoje i Bykowni możemy odszukać symboliczne upamiętnienia nazwisk osób wspomnianych w niniejszym tekście.

Wśród sportowych życiorysów ofiar – oficerów WP i policjantów, możemy odnaleźć m.in.: trzech pułkowników, siedmiu podpułkowników, 13 majorów, 41 kapitanów i rotmistrzów, 27 poruczników, 63 podporuczników, nadkomisarza,

1 Fragment wiersza *Maraton*, autorstwa Zygmunta Łotockiego (1904–1940), ofiary zbrodni katyńskiej, mistrza świata w łucznictwie. Publikacja wiersza w: Książnica Cieszyńska, Teatr robotniczy „Siły”, Sekcja Zarządu Głównego 1936–37, s. 4, sygn. KD II o1953, <https://sbc.org.pl/Content/322818/Publikacja-KC-8503.pdf> [dostęp: 20 I 2022 r.].

podkomisarza, przodowników, starszego posterunkowego i posterunkowych. Swą pasję i zamiłowanie do uprawiania sportu amatorskiego z życiem zawodowym łączyło co najmniej 55 oficerów służby stałej, 33 urzędników, 14 prawników, 13 nauczycieli, wielu inżynierów, lekarzy, wykładowców, kilku publicystów, ekonomistów, studentów oraz wielu policjantów².

Biografie ofiar powiązanych ze sportem możemy podzielić na dwie umowne grupy: działaczy i zawodników. W pierwszej znajdziemy najwięcej przedstawicieli następujących dyscyplin: piłka nożna (6), lekkoatletyka (4), narciarstwo (4), hokej na lodzie i na trawie (2), pływanie, wioślarstwo, żeglarstwo i kajakerstwo (3), tenis (2), taternictwo (3) oraz pracowników Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przeprosobienia Wojskowego (14). Drugą grupę stanowią czynni zawodnicy, których najwięcej związanych było z: lekkoatletyką (27), piłką nożną (22), jeździectwem (17), narciarstwem (16), sportami wodnymi (8), pływaniami (6), tenisem (8), boksem (4), a także gramami zespołowymi, sportem samochodowym i motocyklowym, łyżwiarstwem, hokejem oraz brydżem sportowym.

Przybliżając tematykę szeroko ujmowanego sportu w kontekście ofiar zbrodni katyńskiej, należy przypomnieć sylwetki ppłk. Waleriana Sikorskiego – pierwszego komendanta Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportów w Poznaniu oraz ppłk. Jerzego Nadolskiego – pierwszego dyrektora warszawskiego AWF-u. Liczną grupę stanowią wykładowcy Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego: ppor. Edward Emil Arnekker, kpt. Franciszek Jan Herhold, kpt. Bolesław Grubi, mjr Aleksander Nosarzewski, kpt. Józef Baran-Bilewski oraz kpt. Rafał Szuszkiewicz. Ponadto, twórcy i założyciele polskich związków sportowych: kpt. Marian Kurlęto, kpt. Henryk Królikowski-Muszkiet oraz kpt. Wacław Znajdowski.

Samych sportowców będącymi ofiarami zbrodni katyńskiej było co najmniej 131, w grupie tej jest także 11 olimpijczyków³. Polskę na igrzyskach olimpijskich reprezentowali: pływak ppor. Roman Kazimierz Bocheński, strzelcy ppłk Franciszek Brożek i kpt. Wojciech Bursa, jeźdźcy ppłk Zdzisław Dziadulski i rtm. Zdzisław Kawecki, hokeiści ppor. Edmund Czaplicki i por. Aleksander Marek Kowalski,

2 B. Tuszyński, *Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska*, Warszawa 1992, s. 22–23.

3 Ryszard Wryk w publikacji *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej* wymienia 12 olimpijczyków w gronie ofiar zbrodni katyńskiej, podając, że kolarz Kazimierz Krzemiński został zamordowany w więzieniu Brygidki we Lwowie w 1940 r., patrz: R. Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016, s. 212. Natomiast według ustaleń Ośrodka KARTA publikowanych w „Indeksach Represjonowanych”, Kazimierz Krzemiński nie był ofiarą zbrodni katyńskiej, albowiem był przetrzymywany do 1941 r. przez NKWD w więzieniu nr 1 Obwodu Lwowskiego, przy ul. Łąckiego we Lwowie. Został rozstrzelany przez funkcjonariuszy NKWD 26 VI 1941 r., zob.: Wykaz osób aresztowanych przez UNKWD obwodu lwowskiego, przetrzymywanych w więzieniu nr 1 we Lwowie i rozstrzelanych w czerwcu 1941 r., s. 15, poz. 165. w: Kolekcja IV/W Spisy i wykazy obywateli polskich represjonowanych przez organa władzy sowieckiej w latach 1939–1956, sygn. IV/W/386, <https://dlibra.karta.org.pl/dlibra/publication/37181/edition/30134/kontent> [dostęp: 20 I 2022 r.]. Nie zmienia to faktu, że Kazimierz Krzemiński był ofiarą zbrodni sowieckich, nie był natomiast ofiarą zbrodni katyńskiej dokonanej w 1940 r.

piłkarz ppor. Marian Spojda, wioślarz ppor. Stanisław Urban oraz lekkoatleci kpt. Józef Baran-Bilewski i Stanisław Świętochowski. Dwóch spośród nich powróciło z najważniejszej imprezy czterolecia z medalami.

Na igrzyskach, które odbyły się w Los Angeles w 1932 r., brązowy medal wywalczył wioślarz ppor. rez. Stanisław Urban. Wraz z Jerzym Braunem, Edwardem Kobylińskim, Jerzym Skolimowskim i Januszem Ślązakiem zajął on 3. miejsce w czwórce ze sternikiem. Podporucznik S. Urban startował również na igrzyskach w Amsterdamie w 1928 r. Jednak w swym debiucie olimpijskim, w rywalizacji ósemek, dotarł jedynie do ćwierćfinału. Wiadomo, że Stanisław Urban uprawiał również rugby. We wrześniu 1939 r. brał udział w wojnie obronnej⁴. Trafił do sowieckiej niewoli i został osadzony w obozie jenieckim w Kozielsku. Został zamordowany przez NKWD wiosną 1940 r. w Katyniu.

Reprezentacja Polski w wioślarstwie – zdobywcy brązowego medalu w konkurencji czwórka ze sternikiem. Stoją od lewej: Edward Kobyliński, Stanisław Urban, sternik Jerzy Skolimowski, Janusz Ślązak i Jerzy Braun
Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/787/3

Drugi spośród medalistów, rtm. Zdzisław Szczęsny Gozdawa-Kawecki, wywalczył srebrny medal w konkursie drużynowym Wszechstronnego Konkursu Konia Wierzchowego (WKKW) na igrzyskach olimpijskich w Berlinie w 1936 r. Startował

4 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015, s. 600–601.

na koniu Bambino, a jego partnerami z drużyny byli rtm. Seweryn Kulesza (na koniu Tośka) i mjr Henryk Leliwa-Roycewicz (na koniu Arlekin III). Zdzisław Kawecki ukończył WKKW mimo złamania dwóch żeber podczas krosu. Rotmistrz był jednym z najlepszych polskich jeźdźców okresu międzywojennego. Karierę sportową łączył ze służbą w Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu, gdzie w latach 1931–1938 był etatowym instruktorem jazdy konnej. Przed wybuchem II wojny światowej służył w 7. Pułku Strzelców Konnych w Biedrusku. We wrześniu 1939 r. walczył jako zastępca dowódcy szwadronu pionierów Ośrodka Zapasowego Wielkopolskiej Brygady Kawalerii. Po przegranej walce trafił do sowieckiej niewoli, przetrzymywany w obozie w Kozielsku. Został zamordowany w Katyniu.

Międzynarodowy Konkurs Hippiyczny w Warszawie w 1937 r. Widoczni od lewej: rtm. Seweryn Kulesza, rtm. Henryk Roycewicz i rtm. Zdzisław Kawecki
Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/1059/5

W Charkowie zamordowano natomiast kolejnego przedstawiciela jeździectwa, ppłk. Zdzisława Dziadulskiego, który reprezentował Polskę na igrzyskach olimpijskich w Paryżu w 1924 r. W konkursie skoków wystąpił on na koniu Zefer, zajmując 28. miejsce w rywalizacji indywidualnej oraz 6. miejsce w zmaganiach drużynowych. Cztery lata później jako rezerwowy zawodnik, uczestniczył także w igrzyskach w Amsterdamie⁵. Za sukcesy odniesione na zawodach międzyzawo-

⁵ Ibidem, s. 207.

dowych w Nicei, Rzymie, Neapolu i Mediolanie otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi. Wcześniej, za czyny bojowe w wojnie polsko-bolszewickiej, został odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy. Większą część służby wojskowej odbył w 1. Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego w Warszawie. We wrześniu 1939 r. był zastępcą dowódcy Warszawskiego Pułku Ułanów. Po tym, jak dostał się do niewoli sowieckiej, przebywał w obozie specjalnym w Starobielsku.

Wśród olimpijczyków ofiar zbrodni katyńskiej jedynie ppor. Edmund Czaplicki i por. Aleksander Marek Kowalski startowali na zimowych igrzyskach olimpijskich. Uprawiali wyczynowo hokej na lodzie, grając na pozycji bramkarza (Czaplicki) i obrońcy (Kowalski). Pierwszy z nich w biało-czerwonych barwach rozegrał 15 meczów. W 1928 r. uczestniczył w zimowych igrzyskach w Sankt Moritz. Odnosił sukcesy także w wioślarstwie, w konkurencji ósemek w 1927 r. zdobył wicemistrzostwo świata, a na mistrzostwach Europy brązowy medal. Pracował społecznie w Akademickim Związku Sportowym (AZS) Warszawa, gdzie był m.in. wiceprezesem oraz w Polskim Związku Hokeja na Lodzie⁶. Jego losy wojenne nie są bliżej znane. Dostał się do niewoli sowieckiej i był jeńcem w obozie starobielskim. Został rozstrzelany przez NKWD w Charkowie wiosną 1940 r.

Natomiast drugi z hokeistów, bez większych sukcesów, dwukrotnie wystąpił na igrzyskach w Sankt Moritz w 1928 r. i Lake Placid w 1932 r.⁷. W barwach AZS Warszawa zdobył z drużyną pięć tytułów mistrza Polski. Ponadto, występował w reprezentacji narodowej w latach 1926–1932, grając w jej składzie w turniejach, mistrzostw świata (1930, 1931) i mistrzostw Europy (1928, 1929, 1930, 1931). W 1930 r. Kowalski wraz z dwoma kolegami z polskiej kadry wystąpił w drużynie

Aleksander Marek Kowalski
Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum
Cyfrowego, sygn. 3/1/0/14/242

6 R. Wryk, *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków...*, s. 233–234, idem, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 180–182.

7 Aleksander Kowalski z hokejową drużyną w 1928 r. w St. Moritz odpadł z turnieju olimpijskiego po rozgrywkach grupowych (Polacy zajęli 3. miejsce w grupie B), a w 1932 r. w Lake Placid zajął 4. miejsce (w turnieju uczestniczyły jednak tylko cztery reprezentacje).

Europy w meczu przeciwko Kanadzie. Po zakończeniu kariery zawodniczej był działaczem Polskiego Związku Hokeja na Lodzie i sędzią hokejowym⁸. Został zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r.

Piłkarz – olimpijczyk, ppor. Marian Spojda, długoletni zawodnik Warty Poznań, brał udział w finałach mistrzostw Polski, zdobywając w 1929 r. mistrzostwo kraju. W reprezentacji narodowej rozegrał 14 spotkań (1922–1928). Wziął udział w Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu, jednak walka białoczerwonych zakończyła się tam już w pierwszej rundzie, po porażce 0:5 z Węgrami. Spojda występował na pozycji lewego, a później środkowego pomocnika⁹. Po zakończeniu kariery zawodniczej został trenerem drużyn piłkarskich. Pełnił funkcję asystenta selekcjonera Józefa Kałuży (1934–1939), m.in. podczas finałów mistrzostw świata we Francji w 1938 r. Jako trener reprezentacji Marian Spojda w jednym meczu samodzielnie poprowadził kadrę narodową. Jeniec obozu w Kozielsku, został zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r.

Reprezentacja Polski w piłce nożnej na VIII Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu w 1924 r., Marian Spojda siedzi pierwszy od lewej

Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego, sygn. 3/1/0/5/783/1

Kolejny spośród olimpijczyków ppor. Roman Kazimierz Bocheński był najlepszym polskim pływakim okresu międzywojennego. Ten osiemnastokrotny

⁸ R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 294–295.

⁹ Wówczas gra na pozycji pomocnika, często nazywana była łącznikiem.

rekordzista Polski na dystansach 50, 100, 200 i 400 m stylem dowolnym¹⁰, wystartował na igrzyskach w Berlinie na pierwszej zmianie w sztafecie 4 x 200 m stylem dowolnym. Wyścig zakończył na piątej pozycji, jednak, jak się później okazało, polska sztafeta została zdyskwalifikowana za falstart pływaka na ostatniej zmianie. Przed wybuchem II wojny światowej R. Bocheński wraz z polską ekipą pływacką brał udział w Igrzyskach Akademickich w Monako. W drodze powrotnej niemożliwa okazała się podróż przez Niemcy, jednak udało im się wrócić do Polski przez Włochy, Jugosławię i Rumunię. Wybuch wojny zastał ich w Bukareszcie i 2 września przekroczyli granicę rumuńsko-polską w Zaleszczykach. Bocheński brał później udział w wojnie obronnej jako oficer rezerwy. Szczegóły jego szlaku bojowego nie są znane. Trafił do niewoli sowieckiej. Najprawdopodobniej był osadzony w obozie w Starobielsku¹¹.

Grono olimpijczyków – ofiar zbrodni katyńskiej – poszerzają dwaj strzelcy. Podpułkownik Franciszek Brożek konkurował w strzelectwie sportowym na paryskich igrzyskach w 1924 r. Zajął wówczas 15. miejsce w drużynowym strzelaniu z karabinu na dystansie 200, 400, 600 i 800 m. Warto wspomnieć, że poza strzelectwem, Brożek był związany z piłką nożną. Przed I wojną światową grał jako bramkarz pierwszej drużyny Wisły Kraków. Był także członkiem i jednym ze współzałożycieli krakowskiego Towarzystwa Sportowego „Wisła”.

Drugim olimpijczykiem, który występował w zmaganiach strzeleckich był kpt. Wojciech Bursa. W 1936 r. został powołany w skład polskiej ekipy na igrzyska olimpijskie w Berlinie, uczestnicząc w konkurencji pistoletu szybkostrzelnego odpadł w pierwszej serii (zajął 25. miejsce). Bursa był także działaczem Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego. Pracował w Komendzie Głównej Związku Strzeleckiego, która funkcjonowała przy Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przyzposobienia Wojskowego¹². Kapitan Bursa w wojnie obronnej 1939 r. był dowódcą odcinka defensywy pod Włodzimierzem Wołyńskim. Został zamordowany w Katyniu wiosną 1940 r.

Grupę wybitnych sportowców, którzy wstąpili na igrzyskach olimpijskich uzupełniają utalentowani lekkoatleci. Dyscyplinę uznawaną za królową sportu uprawiało dwóch olimpijczyków: kpt. Józef Baran-Bilewski, pięciokrotny mistrz Polski w rzucie dyskiem i pchnięciu kulą oraz Stanisław Świętochowski, wielokrotny medalista Mistrzostw Polski w biegach krótkich na dystansie 400 i 800 m. Baran-Bilewski zajął 18. miejsce w konkursie rzutu dyskiem na igrzyskach w Amsterdamie, osiągając rezultat 41,77 m. Natomiast późniejszy dyplomata Stanisław Świętochowski, na VIII Letnich Igrzyskach Olimpijskich w Paryżu odpadł w biegu eliminacyjnym na 400 m¹³.

10 B. Tuszyński, *Przerwany bieg...*, s. 32–37; R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 149–151.

11 Roman Kazimierz Bocheński jest prawdopodobnie jedną z ofiar zbrodni katyńskiej. Jednak nie ma pewności, bowiem w dokumentach dotyczących jeńców obozu w Starobielsku nie został wymieniony.

12 R. Wryk, *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 169.

13 Ibidem, s. 586–587.

Józef Baran-Bilewski podczas pokazu techniki rzutu dyskiem
Źródło: Zbiory prywatne Artura Bilewskiego

Warto wspomnieć także o dwóch niedoszłych olimpijczykach, lekkoatletach pochodzących ze Lwowa. Zamiast na igrzyska do Antwerpii w 1920 r., kpt. Kazimierz Karol Cybulski (jako zawodnik Pogoni Lwów trenował pchnięcie kulą, rzut dyskiem, skoki o tyczce i w dal) trafił na front wojny polsko-bolszewickiej. Walczył w obronie Warszawy w szeregach 32. Pułku Piechoty jako dowódca kompanii. Podobny los spotkał zawodnika Czarnych Lwów, kpt. Tadeusza Kirchnera. Wybuch wojny w 1920 r. uniemożliwił mu wyjazd na najważniejsze zawody czterolecia. Kapitan saperów Kirchner walczył wówczas jako oficer fortyfikacyjny w grupie inżynierskiej we Lwowie. Na uwagę zasługuje fakt, że na pierwszych historycznych Mistrzostwach Polski w lekkoatletyce w 1920 r. zdobył on cztery medale: złoty w skoku wzwyż, srebrny w rzucie oszczepem oraz dwa brązowe medale – w pchnięciu kulą i rzucie dyskiem.

Różne konkurencje lekkoatletyczne trenowali z powodzeniem m.in. Telesfor Banaszekiewicz, Julian Dudzic, Adolf Dzwonek, Edward Hennig, Marian Kurlito. Wśród sprinterów należy wymienić: Stanisława Fiedorowicza, Jerzego Koźlickiego, Antoniego Moskaua i Wincentego Pujanka. Ponadto: Romuald Kałuba (pchnięcie kulą), Józef Kędzierski (skok o tyczce), Julian Gruner (skok wzwyż i rzut oszczepem), Wincenty Fryszczyn (skok wzwyż), Franciszek Herhold (skok w dal), Jan Rejecki (skok w dal z miejsca, bieg przez płotki), a także Julian Niemczycki, Marian Raszke, Marian Rozwadowski, Jan Tylewicz i Wacław Znajdowski (wszyscy rzut młotem).

Dużą popularnością w okresie międzywojennym cieszyła się także piłka nożna. Potwierdzeniem tego jest fakt, że wielu spośród tych, którzy zginęli w zbrodni katyńskiej, zawodowo lub hobbystycznie trenowało tę dyscyplinę. Poza wspomnianym już olimpijczykiem Marianem Spojdą, sukcesami na boisku wyróżniali się: kpt. Adam Kogut (lewy łącznik Cracovii, grał także w reprezentacji narodowej) oraz ppor. Alfred Zimmer (Pogoń Lwów, również reprezentant Polski). Ponadto, można wymienić także innych czynnych piłkarzy: kpt. Józef Bil (Towarzystwo Sportowe

Strzelec Wilno), kpt. Henryk Bilor (Czarni Lwów), ppor. Konrad Oferzyński (Warta Poznań), kpt. Tomasz Gołębiowski (zawodnik lubelskich klubów: Sokoła, AZS i Lublinianki), por. Adam Obrubański (AZS Kraków i ŁKS), ppor. Zdzisław Skliwa („Raz Dwa Trzy” Stanisławów), por. Henryk Winkowski (AZS Poznań).

Trzech piłkarzy łódzkiego Widzewa – ppor. Joachim Schreer, ppor. Mirosław Wągrowski¹⁴, ppor. Aleksander Żadziłko – wspólnie znalazło się w obozie kozielskim. Wszyscy oni zostali straceni w Katyniu wiosną 1940 r. Ze świata łódzkiego sportu należy wspomnieć także ppor. Alojzego Welnitza, jednego z najlepszych siatkarzy Łodzi, który grał również w drużynie szczypiornistów i koszykarzy, ale także w piłkarskim zespole ŁKS-u. Ponadto, wiadomo, że w piłkarskim życiu sportowym aktywnie uczestniczył podkomisarz Policji Państwowej Władysław Pawlukiewicz. Świadczy o tym m.in. legitymacja Wołyńskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, która została przekazana do zbiorów muzealnych przez jego rodzinę.

Legitymacja Władysława Pawlukiewicza, Wołyński Okręgowy Związek Piłki Nożnej
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 122 A)

Oczywisty wydaje się to, że jedną z najpopularniejszych dyscyplin w szeregach polskiego wojska było jeździectwo. Poza wspomnianymi już olimpijczykami, uczestnikami zawodów jeździeckich byli także m.in.: kpt. Ludwik Cisowski, ppor. Ryszard Zygmun Guzewski, mjr Władysław Kuryluk, rtm. Jerzy Onoszkowicz-Jacyna,

¹⁴ Z relacji siostry Mirosława Wągrowskiego możemy dowiedzieć się, że w korespondencji napisał, iż trzyma się razem z trzema łódzkimi kolegami z boiska *Welnicem, Szrejrem i Żadziłko* (A. Welnitz, J. Schreer, A. Żadziłko), relacja ze zbiorów MK R. 2856.

rtm. Bolesław Romanowski, por. Stanisław Wodzianicki. Licznymi nagrodami na międzynarodowych zawodach hipicznych poszczycić się mogli mjr Jan Sałęga oraz kpt. Zygmunt Stanisław Ruciński, zaś rtm. Piotr Piniński otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi „za zasługi na polu rozwoju sportu konnego”¹⁵.

Także sporty zimowe, zwłaszcza narciarstwo i łyżwiarstwo, były jednymi z najpopularniejszych form aktywności fizycznej wśród ofiar zbrodni katyńskiej. Tak na przykład, narciarz ppor. Konstanty Pietkiewicz w lutym 1927 r., wspólnie z Julianem Kozłowski, Janem Lechowskim, Adamem Kalinowskim i Stanisławem Okołowem, odbył rajd narciarski na trasie Suwałki–Grodno–Brześć–Kowel–Stryj–szczyt Howerli, tj. najwyższy szczyt pasma Czarnohory (trasa liczyła 1023 km). Rajd ten w „Przeglądzie Sportowym” uznano za najwybitniejsze osiągnięcie sportowe 1927 r. w zakresie turystyki zimowej¹⁶. Ponadto wiadomo, że narciarstwem, a także taternictwem, żywo i aktywnie interesowali się m.in.: kpt. art. Władysław Anczyc, mjr Kazimierz Władysław Dadej, ppor. Antoni Bogdanowicz, ppor. Stefan Siwec i mjr Wiktor Kaliciński. Porucznik Jerzy Jankowski i kpt. Tadeusz Kowalski uprawiali zaś łyżwiarstwo figurowe.

Krąg pasjonatów narciarstwa uzupełniają także ppor. Tadeusz Jerzy Ramza – inżynier z Krakowa oraz por. Edmund Jodko – inżynier ze Śląska. Warto zaznaczyć, iż w zbiorach Muzeum Katyńskiego znajdują się po nich interesujące pamiątki materialne. Podczas prac sondażowo-ekshumacyjnych w Charkowie odkryto znak

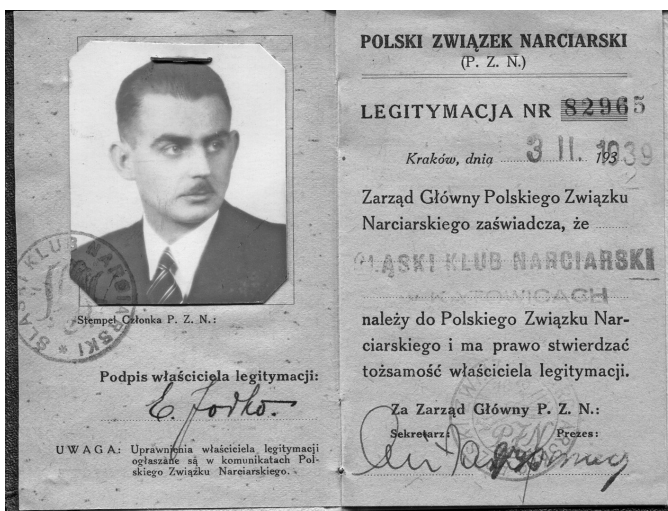
Znak tożsamości, tzw. nieśmiertelnik,
ppor. Tadeusza Ramzy
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK Ch. 30)

tożsamości należący do Tadeusza Ramzy, zaś w bogatej kolekcji dokumentów archiwalnych należących do Edmunda Jodko możemy odnaleźć jego legitymację wydaną przez Polski Związek Narciarski.

Całkiem liczne grono przedwojennych polskich oficerów było pasjonatami sportów wodnych, zwłaszcza wioślarstwa, pływania i żeglarstwa. Poza wspomnianym już olimpijczykiem Stanisławem Urbanem, wioślarstwo trenowali także: por. Tadeusz Maltze, ppor. Stanisław Dembicki, ppor. Jerzy Unger, mjr Henryk Bieńkowski i ppor. Mieczysław Rogalski. Ostatni z wymienionych był medalistą Mistrzostw Polski w konkurencji czwórek bez sternika. Żeglarstwo uprawiali m.in. ppor. Kazimierz Borowicz i ppor. Wojciech Markowski, obaj zamordowani w Katyniu

¹⁵ B. Tuszyński, *Przerwany bieg...*, s. 126.

¹⁶ Wspomnienie rajdu narciarskiego studentów PIWF w Warszawie na trasie Suwałki–Howerla pt. „1000 kilometrów na nartach”, ze zbiorów Muzeum Sportu i Turystyki (MSiT Arch. 1651).

Legitymacja Polskiego Związku Narciarskiego Edmunda Jodko

Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 565 A)

wiosną 1940 r. Swoistą ciekawostką stanowi fakt, iż ppor. Tadeusz Jałowy, występujący w barwach Czarnych Lwów, uprawiał tak mało popularną wówczas dyscyplinę jak waterpolo.

Legitymacja Klubu Sportowego Państwowych Zakładów Lotniczych Edwarda Knapika, członka sekcji pływackiej

Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 380 A)

Puchar kpt. Bronisława Koblańskiego,
za zajęcie 5. miejsca w zawodach
o Puchar Gordona Bennetta, Liege 1938 r.
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego
(MK 163 K)

Kadrę pływacką, poza wymienionym już R. Bocheńskim, uzupełniali ppor. Tadeusz Szefer oraz por. Edward Knapik. W zbiorze archiwalnym Muzeum Katyńskiego znajduje się legitymacja Klubu Sportowego Państwowych Zakładów Lotniczych będąca własnością E. Knapika (nr inw. MK 380 A). Dowiadujemy się z niej, że był on członkiem sekcji pływackiej i należał do Związku Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej (Young Men's Christian Association – YMCA).

Polscy sportowcy w okresie międzywojennym odnosili sukcesy nie tylko na lądzie i w wodzie, ale także w powietrzu. Należy tu wymienić pilota balonowego kpt. Bronisława Wacława Koblańskiego, który dwukrotnie startował w belgijskich edycjach Pucharu Gordona Bennetta. Odnosił sukcesy w krajowych zawodach balonów wolnych i należał do ścisłej elity polskich baloniarzy. W zbiorach Muzeum Katyńskiego znajdują się dwa trofea po Koblańskim przekazane przez rodzinę z USA. Warto

wspomnieć lotnika kpt. Józefa Stefana Barana, który był także instruktorem szybownictwa. Natomiast pilotem akrobacji samolotowej był kpt. Kazimierz Barski, komendant ośrodka PWLot. na łódzkim Lublinku. Podobnie zdobycwą wielu nagród w zawodach lotniczych był również ppor. Zbigniew Kapuściński.

W ringu rękawice krzyżowali m.in. dwaj wybitni pięściarze, których wiosną 1940 r. spotkał podobny los. Pierwszym z nich był ppor. Leon Kazimierski, warszawska „mucha”, uznawany za najlepszego boksera Warszawy w kategorii „koguciej” okresu międzywojennego. Drugi to Zygfryd Wende – przodownik Policji Województwa Śląskiego. Trzykrotny mistrz Polski w kategorii lekkiej, reprezentant Polski na I Mistrzostwa Europy w Sztokholmie w 1925 r. Miał imponujący bilans pojedynków, na 150 walk zwyciężył w 131, remisując w 8, ponosząc porażkę w 11 starciach. Po zakończeniu kariery sportowej został sędzią prowadzącym walki w ringu.

Pośród sportowców – ofiar zbrodni katyńskiej, poza dotąd wymienionymi, warto przypomnieć postać ppor. Edwarda Koennera – szermierza, który był kandydatem na igrzyska olimpijskie w 1940 r., które miały się odbyć w Helsinkach i jak wiadomo w wyniku wybuchu wojny zostały one odwołane. Przy okazji należy przywołać innego szermierza kpt. Juliusza Dziurzyńskiego, który poświęcił się medycynie sportowej, a także ppor. Jarogniewa Kasprzaka – koszykarza AZS Poznań, pięciokrotnego mistrza Polski i reprezentanta kraju, kpt. Tadeusza Kowalskiego – piłkarza Czarnych i Pogoni Lwów, jednego z prekursorów jazdy figurowej na lodzie,

wielokrotnego mistrza Polski w parach sportowych, ppor. Zygmunta Martyniaka – czołowego tenisistę okręgu lubelskiego, który był także sędzią piłkarskim, ppor. Kazimierza Matuszewskiego – tenisistę i hokeistę.

Poza znakiem tożsamości ppor. Tadeusza Ramzy wśród artefaktów grobowych można odszukać jeszcze dwa tzw. nieśmiertelniki wzór 31 należące do ofiar powiązanych ze sportem. Właścicielem pierwszego z nich był adwokat z Poznania por. Kazimierz Starkowski. W latach dwudziestych XX w. reprezentując barwy klubowe AZS Poznań był jednym z czołowych tenisistów w kraju. Jego wojskowy znak tożsamości (nr inw. MK 1115 CH) odnaleziono w Charkowie po 55 latach od dokonania mordu katyńskiego wiosną 1940 r. Kolejny znak tożsamości należał do nauczyciela wychowania fizycznego z Lublina ppor. Czesława Zaleskiego. Z kolei ten wyjątkowy artefakt grobowy (nr inw. MK 591 K) został odkryty przez archeologów w Katyniu.

Znaki tożsamości Kazimierza Starkowskiego i Czesława Zaleskiego
Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1115 CH i MK 591 K)

Wśród zamordowanych jeńców wojennych byli również trenerzy i instruktorzy, wykładowcy, nauczyciele, działacze związkowi oraz lekarze opiekujący się sportowcami. W tej grupie znalazł się m.in.: Zygmunt Łotocki – poeta, nauczyciel, dziennikarz, łucznik¹⁷ i pływak, uprawiał także lekkoatletykę, zasłużony trener i działacz Polskiego Związku Łuczniczego, rtm. Jerzy Onoszkowicz-Jacyna (instruktor jeździectwa), kpt. Rafał Szuszkiewicz (główny instruktor Działu Praktycznego Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie), mjr Bolesław Gołyński

17 Zygmunt Łotocki w 1932 r. w Warszawie zdobył tytuł mistrza świata w drużynowym konkursie w łucznictwie, dwa lata później wywalczył tytuł mistrza Polski.

(szef Poradni Sportowo-Lekarskiej w Wilnie), mjr Henryk Levittoux (chirurg-ortopeda)¹⁸, ppłk Michał Rosnowski (prekursor badań elektrokardiograficznych sportowców) i kpt. Czesław Wroczyński (doktor nauk medycznych, badacz zagadnień wychowania fizycznego i ich wpływu na zdrowie).

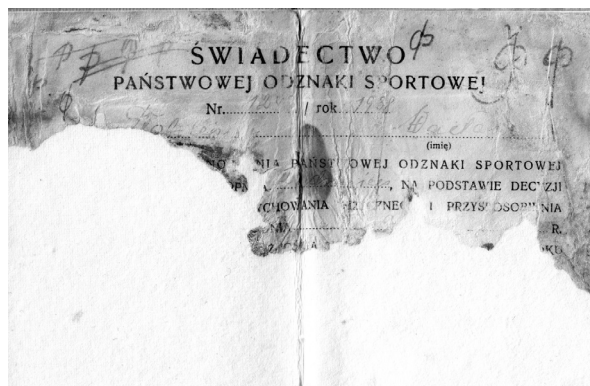
Ponadto grupę pasjonatów i zwolenników aktywności fizycznej należałoby uzupełnić o grono tzw. multisportowców, których trudno łączyć z jedną konkretną dyscypliną. Wśród sympatyków sportu powinni zostać wymienieni: ppor. Stanisław Leinweber (siatkarz, grał także w koszykówkę i piłkę ręczną), ppor. Julian Dudzic (kolarz, narciarz, łyżwiarz, pływak, żeglarz i oszczepnik), ppor. Marian Hejmowski (uprawiał sport samochodowy, a także narciarstwo i żeglarstwo), ppor. Jerzy Jankowski (uprawiał kolarstwo, łyżwiarstwo, strzelectwo, pływanie i narciarstwo), ppor. Michał Kowalewski (uprawiał sporty motorowe, tenis, strzelectwo, narciarstwo i łyżwiarstwo), por. Tadeusz Lisowski (pasjonat tenisa i lekkoatletyki), ppor. Bohdan Martini (trenował piłkę nożną, kolarstwo, pływanie, boks, narciarstwo), ppor. Otto Siwek (koszykarz i piłkarz ręczny AZS Lwów), por. Alfred Sobczuk (grał w tenisa, siatkówkę, koszykówkę i piłkę ręczną), płk Józef Świerczyński (uprawiał szermierkę, piłkę nożną oraz narciarstwo), ppor. Jan Tylewicz (uprawiał lekkoatletykę, strzelectwo, boks i różne gry zespołowe), ppor. Julian Niemczycki (piłkarz i lekkoatleta Polonii Warszawa).

Ponieważ niniejszy tekst ma charakter przekrojowy i stanowi jedynie próbę prezentacji przedstawicieli różnych środowisk sportowych połączonych wspólnym mianem ofiar zbrodni katyńskiej, zwracam uwagę na brak aktualnej monografii poświęconej temu tematowi. Jak sądzę publikacja o znamionach leksykonu z pewnością powinna zostać wzbogacona o przegląd zasobów archiwalnych Muzeum Katyńskiego. Wśród dokumentów, legitymacji członkowskich, poświadczeń klubowych, najliczniejszy zbiór stanowią świadectwa przyznające prawo noszenia Państwowej Odznaki Sportowej (POS). Oficerowie Wojska Polskiego w okresie międzywojennym bardzo chętnie nosili popularne tzw. POS-y na koalicjce, na prawej piersi ponad mundurową kieszeń. W zbiorze muzealnym znajduje się kolekcja co najmniej 30 odznak POS różnych stopni, odnalezionych w katyńskich mogiłach. Ponadto w archiwum Muzeum Katyńskiego są przechowywane świadectwa POS należące do dziesięciu ofiar zbrodni.

Świadectwa Państwowej Odznaki Sportowej ze zbiorów muzeum były własnością: mjr Henryka Bieńkowskiego (MK 1163/A), przod. Stanisława Cybulskiego (MK 1216/A), por. Jana Bolesława Czarkowskiego (MK 8/A), st. przod. Ludwika Gałgonka (MK 500/A), por. Edmunda Jodko (MK 548/A i MK 549/A), podkom. Władysława Pawlukiewicza (MK 126/A i MK 144/A), por. Michała Sagańskiego (MK 964/A), st. przod. Henryka Stańczaka (MK 52/A) oraz ppor. Urbana Wawrzynowicza

¹⁸ Mjr lekarz Henryk Levittoux, wybitny chirurg, operował wielu sportowców m.in. piłkarza Ernesta Wilimowskiego oraz mistrza olimpijskiego w biegach Janusza Kusocińskiego. Lekarz został zamordowany przez NKWD w Charkowie wiosną 1940 r.

(MK 1732/A). Natomiast jedno ze świadectw należące do post. Wacława Słabolepszego (MK 254/A) zostało odnalezione w grobie przy ofercie wraz z odznaką (MK 87 M).

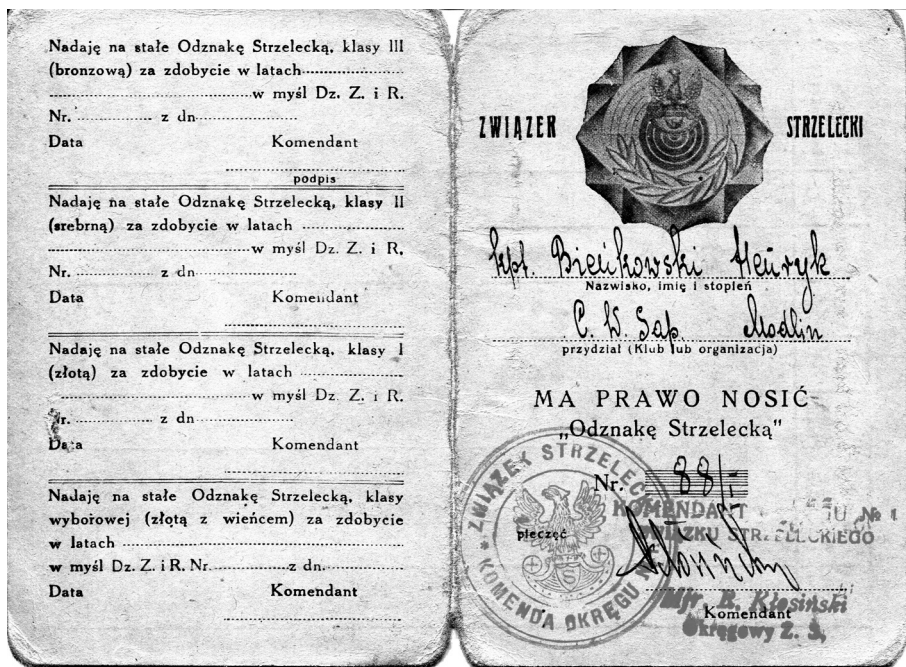
Państwowa Odznaka Sportowa (MK 87 M) oraz fragment świadectwa POS (MK 254 A) należące do post. Wacława Słabolepszego odnalezione przy ofercie w zbiorowej mogile w Miednoje
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego

Ponadto do interesujących archiwaliów z zakresu sportu zaliczyć można przeróżne legitymacje członkowskie. Do prezentowanych już dokumentów W. Pawlukiewicza, E. Jodko i E. Knapika można dodać: legitymację członkowską Policyjnego Klubu Sportowego w Łodzi st. post. Antoniego Ignatowicza (MK 33 A), legitymację Ligi Obrony Powietrznej Państwa (MK 193 A) należącą do ppor. Jana Haimana, który uprawiał szybownictwo. Zbiór interesujących archiwaliów uzupełniają legitymacje mjr. Henryka Bieńkowskiego. Pierwsza poświadcza prawo do noszenia Odznaki Strzeleckiej (MK 1169 A), druga jest kartą członka sekcji wioślarskiej Wojskowego Klubu Sportowego w Brześciu nad Bugiem (MK 1171 A).

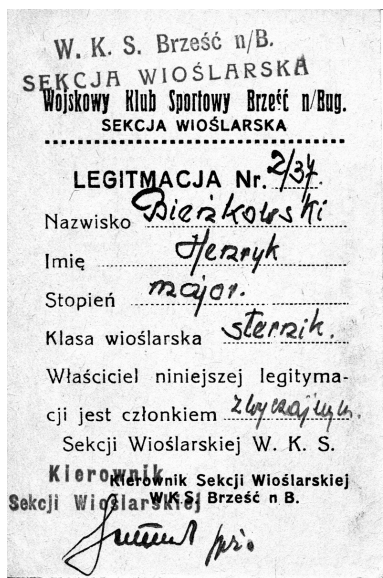

Legitymacja członkowska
 Policyjnego Klubu
 Sportowego w Łodzi
 Antoniego Ignatowicza
 Źródło: Zbiory Muzeum
 Katyńskiego (MK 33 A)

Sportowcy wśród ofiar zbrodni katyńskiej...

Legitymacja Związku Strzeleckiego Henryka Bienkowskiego
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1169 A)

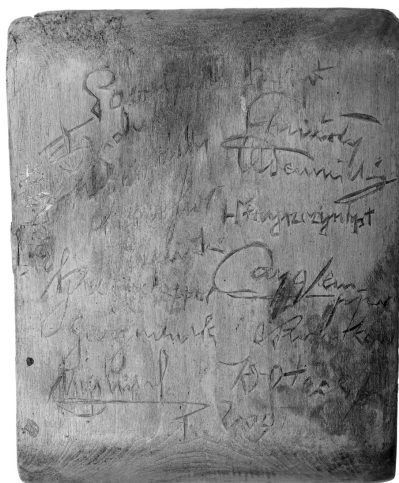
Legitymacja Wojskowego Klubu Sportowego
 Henryka Bienkowskiego
 Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 1171 A)

Z innych artefaktów grobowych przypisanych do ofiar zbrodni (poza wymienionymi trzema nieśmiertelnikami) należy drewniane pudełko wykonane w obozie w Starobielsku. Na starannie wyrzeźbionym obiekcie, odnalezionym w Charkowie, są wryte nazwiska kilkunastu jeńców wojennych. Wśród napisów można przeczytać na spodzie pudełeczka wyraźny zapis: „W. Fryszczyn kpt.”. Kapitan artylerii Wincenty Fryszczyn był lekkoatletą specjalizującym się w skoku wzwyż. Jako zawodnik Polonii Warszawa (1924–1929) był trzykrotnym wicemistrzem Polski, brązowym medalistą w sztafecie 4 x 100 m, startował także w dziesięcioboju. Ponadto w 1926 r. w Poznaniu rezultatem 1,80 m ustanowił rekord Polski w skoku wzwyż. Wincenty Fryszczyn był również instruktorem narciarstwa.

1 cm

1 cm

Pudełko z obozu w Starobielsku odnalezione w Charkowie, pośród zapisanych nazwisk jeńców można odczytać napis: „W. Fryszczyn” (kpt. Wincenty Fryszczyn) widoczny na spodzie pudełka po prawej stronie, mniej więcej w połowie wysokości obiektu

Źródło: Zbiory Muzeum Katyńskiego (MK 2080 CH)

Niniejszy tekst powstał na podstawie zasobów archiwalnych Muzeum Katyńskiego, w tym relacji rodzin zamordowanych oraz kolekcji dokumentów związanych ze sportem, będących własnością poszczególnych ofiar mordu katyńskiego, które zostały przekazane do zbiorów muzealnych. Materiał ikonograficzny uzupełniono o ogólnodostępne zasoby Narodowego Archiwum Cyfrowego. W albumie *Katyń 1920–1940*, autorstwa pracowników Muzeum Katyńskiego, można zapoznać się z najpełniejszym biogramem dotyczącym m.in. Józefa Barana-Bilewskiego. W historycznym opracowaniu zagadnienia pomocne okazały się publikacje: Bogdana Tuszyńskiego, *Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska* oraz *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939–1945* i Ryszarda Wryka, *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939: biogramy olimpijczyków*, a także *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej* oraz *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*.

Bibliografia

ARCHIWALIA

Książnica Cieszyńska

– Teatr Robotniczy Siły, Sekcja Zarządu Głównego 1936–37, sygn. KD II 01953.

Muzeum Katyńskie w Warszawie

– Relacja dot. J. Barana-Bilewskiego, MK R. 583, MK R. 1860,

– Relacja dot. J. Grunera, MK R. 1288, MK R. 1532, MK R. 1542, MK R. 1698,

- Relacja dot. Z. Łotockiego, MK R. 207, MK R. 2452,
- Relacja dot. A. Moskaua, MK R. 2733,
- Relacja dot. J. Rejeckiego, MK R. 1732,
- Relacja dot. M. Spojdy, MK R. 1827,
- Relacja dot. K. Starkowskiego, MK R. 1291,
- Relacja dot. M. Wągrowskiego, MK R. 2856.

Muzeum Sportu i Turystyki, Warszawa

– Wspomnienie rajdu narciarskiego studentów PIWF na trasie Suwałki–Howerla pt. „1000 kilometrów na nartach”, MSiT Arch. 1651.

OPRACOWANIA

Katyń: zapomniani żołnierze 1920–1940 między chwałą a zagładą, [oprac. tekstów B. Bydoń, K. Ciesielski, S. Frątczak], Warszawa 2020.

Tuszyński B., *Księga sportowców polskich ofiar II wojny światowej 1939–1945*, Warszawa 1999.

Tuszyński B., *Przerwany bieg. Sportowcy z Kozielska, Ostaszkowa i Starobielska*, Warszawa 1993.

Wryk R., *Olimpijczycy Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2015.

Wryk R., *Sport i wojna. Losy polskich olimpijczyków w latach drugiej wojny światowej*, Poznań 2016.

Wryk R., *Sport olimpijski w Polsce 1919–1939: biogramy olimpijczyków*, Poznań 2006.

Athletes among the victims of the Katyn Crime and tomb artefacts and archival items connected with them as found in the collection of the Katyn Museum (Summary)

Keywords: Katyn massacre, victims of World War II, Olympic sport, Polish Army officers, Katyn Museum

The article is devoted to a group of sportsmen who were murdered by the Soviet NKVD in the Katyn massacre in 1940. The fates of eleven Olympians who represented Poland in the Olympic Games, including two medal winners, are presented. The author lists the names of officers and policemen with reference to the sports disciplines they practiced. The article ends with a presentation of items connected with the athletes, which remain in the collection of the Katyn Museum. The photographs, archival documents and artefacts related to graves, which are used in the work, complement the text in a peculiar way.